
PROTIV NAMETNUTIH ŠKOLA

VIKTOR IVANČIĆ

U izvrsnome tekstu “Za besplatne škole” prijatelj Dejan Ilić rastumačio je moj članak mnogo bolje nego što sam ga ja napisao. S većinom njegovih zapažanja i opaski, uključujući one gdje ukazuje na moje nedosljednosti, potpuno se slažem, a samo s nekima baš i ne. Ovdje ću se, razumljivo, posvetiti potonjima. Pritom moram reći da osjećam stanovitu nelagodu, jer srljam u prepisku o temi kojom sam se dosad bavio samo kroz dnevničke bilješke Robija K. – k tome: ideje o obrazovanju za kakve se zalaže Dejan Ilić spreman sam unaprijed potpisati! – pa se izlažem ozbiljnome riziku da ugnjavim publikum.

Međutim, iskreno prezirem školu, a to možda može poslužiti kao kakva-takva početna osnova za raspravu. Polazim od toga da škole, kako su danas ustrojene, proizvode dosta više štete nego koristi. Siguran sam da značajan broj građana mlađe dobi ima slično ili još izoštrenije mišljenje, utemeljeno na osobnom iskustvu. Na primjer: skoro svaka 5-godišnja građanka više od svega želi krenuti u školu; skoro svaka 15-godišnja građanka više od svega želi da uslijed kataklizme ili Božje providnosti škola bude sravnjena sa zemljom. Zanimljivo je kao tendenciozna tumačenja o pubertetskome divljanju hormona, dogodilo im se međuvrijeme: mljevenje u obrazovnom sustavu koji djeluje kao autoritarna i hijerarhijski okoštala struktura. Dogodilo im se ostvarenje snova.

S tim u vezi moram odmah otkloniti jedan nesporazum. Moju napomenu kako otkazivanje poslušnosti sustavu treba proizaći iz “privatne inicijative” Dejan je Ilić, čini mi se neopravdano, razumio u gotovo poduzetničkom smislu. Odatle zaključuje da moja argumentacija ide “u prilog privatnoj inicijativi a protiv zadiranja države u sferu obrazovanja”, te da sam se svojim tekstom – u argumentaciji, ne i u namjerama – “približio onoj struji liberalne misli koja zagovara gotovo potpuno povlačenje države iz sfere javnih interesa i prepuštanje tih interesa

nevidljivoj ruci tržišta koja će ih poput providenja najbolje regulisati i zadovoljiti”.

Ja sam, međutim, “privatnu inicijativu” smjestio isključivo u zonu otpora (doslovan citat: “Otpor – naime otkazivanje poslušnosti sustavu – prepušten je privatnoj inicijativi.”), i čak to zasladio prijedlogom građanstvu mlađe dobi da poslije školskog sata “zdravstvenog odgoja” (predmeta koji hrvatski ministar obrazovanja Željko Jovanović uvodi u obaveznu nastavu, a što je i bio povod osvrta), gdje će biti poučavani tajnama zdrave prehrane, ponosno smažu visokokalorični sladoled s gustim čokoladnim preljevom. To zaista nema nikakve veze s tržištem, osim ako u to ne računamo profitni interes sladoledara.

316 Nesretna “privatna inicijativa”, kakvom je ja mislim, nije dakle konzumacija kapitalističkog tržišta, nego konzumacija slobode. Tržište je – između ostalog i zato što proizvodi privid slobode, što podvaljuje sebe kao zamjenu za slobodu – totalitaran koncept, kao što je to uostalom i današnji sustav obrazovanja. Postojeći sistem obrazovanja, uglavnom pod državnim patronatom, sa svojim forsiranjem natjecateljskog duha, svođenjem procesa stjecanja znanja na frustrirajuću bitku za opstanak, poučavanjem o zadanosti hijerarhijskih obrazaca, a pogotovo nametanjem raznoraznih “odgoja” čije usvajanje služi reprodukciji vladajućeg poretka, jedva da čini išta drugo osim osposobljavanja građana mlađe generacije za kapitalističko tržište, pa je u najmanju ruku sigurno da mu nije ni na kakav način suprotstavljen.

Nakon tog “terminološkog” raščišćavanja dolazimo i do mogućega polemičkog punkta:

smatram, naime, da u današnjim okolnostima povlačenje sudbinski oštre razlike između (kapitalističke) države i (kapitalističkog) tržišta postaje umnogome deplasirano. “Skup političkih instrumenata” koji čine državu iskazuje se u sve većoj mjeri kao produžena ruka kapitala. Tamo gdje Dejan Ilić vidi jasnu liniju razgraničenja i rovove iz kojih se prijeteći nišani s jedne na drugu stranu, ja nazirem sumornu izmaglicu, polje jedinstvene disperzirane moći.

(Dalo bi se to ilustrirati brojnim primjerima, od toga da se od državnih vlada sve češće očekuje da funkcioniraju kao autonomni i “apolitični” poslovni menadžmenti, neovisni o izbornim procedurama i sličnim tricama, preko prakse da se u uvjetima ekonomske krize banke i korporacije spašavaju od propasti uz pomoć državnih budžeta, pa do toga da je danas značajan segment visokoškolskog obrazovanja – slično onome što nazivamo javnim televizijama – u isto vrijeme i “državan” i “komercijalan”.)

Prema tome, uopće ne mislim da “privatna inicijativa” treba biti *alternativa* državi, već jedan od poticaja da se halapljivoj državi pruži otpor. Ne radi se o zamjeni, o ultimativnom izboru između Države i Kapitala, nego o suzbijanju *jednoga te istog*, o podrivanju autoritarne prisile.

Bojim se da je taj u zadnje doba omiljeni ili-ili model – “ili država ili tržište”, odnosno “manjak države automatski znači višak tržišta”, ili obratno – vrsta “klackalice” koja predstavlja dogmu sama za sebe (napadnemo li državu nametat ćemo tržište), jer nas drži u stanju permanentne zanjihanosti iz koje je teško iskočiti. Pogleda li se pak sa strane, sve ukazuje na to da

su tereti s obje strane ljujajuće naprave sačinjeni od vrlo sličnih materijala. Ja ću – da ne bude nesporazuma – u krajnjemu uvijek izabrati isti uteg kao i moj drug u ovoj prepisci.

Utoliko Ilić u raspletu svoga teksta pronicljivo i ispravno uočava da je ministar Jovanović “u stvari oličenje privatne inicijative skrivene pod maskom javnog interesa”, dok se u mom članku “zagovara besplatno obrazovanje i javni interes, pod maskom obrane lične autonomije”. Međutim, ministar Jovanović *jest* država, bez obzira na masku koju nosi, i čini se pomalo izlišnim otkrivati njegove priručne identitete. Ako dakle ministar Jovanović jest reprezentant izvršne moći države, a djeluje u ime tržišta i privatnih interesa, zašto bismo vjerovali da nas država može spasiti od tržišta?

Na taj način Ilić dolazi do iste vrste kritike države od koje sam ja počeo. Ili ovako: pod maskom afirmiranja državne zaštite od kapitalističkog tržišta, on prokazuje državu kao puku tržišnu ispostavu.

Ličnoj autonomiji, s druge strane, maska ponekad dobro dođe. S praktičnog stajališta, na primjer, obavezan “zdravstveni odgoj”, a također i “građanski odgoj”, može polučiti dobre efekte, jer će se građanke i građani mlađe dobi u znak prkosa vjerojatno ponašati suprotno školskim naptucima, kao što se u Hrvatskoj pokazalo da od uvođenje (praktički obaveznog) vjeronauka u svjetovne škole rapidno opada broj vjernika koji pohađaju nedjeljne mise. Uvede li se u nastavu “seksualni odgoj” – koji ministar Jovanović ozbiljno najavljuje – možemo biti sigurni da će Hrvati u perspektivi rjeđe međusobno spolno općiti nego do sada, jer će im ta aktivnost biti omražena školskim putem.

Nije problem ministra Jovanovića – a on je samo figura koja ilustrira generalne intencije – u tome što on blentavo argumentira svoju lepezu “odgoja” kojima kani odnjegovati poželjnu sortu građana, nego u tome što ih on nameće kao obavezne. Lako mogu ustvrditi kako je pretežan dio obrazovnog sustava usmjeren ka devastaciji lične autonomije, pod firmom zaštite javnog interesa.

Odatle sljedeći mogući polemički punkt: država, po mom sudu, uopće nije instanca koja može vjerodostojno zastupati javni interes. Dok god to ona čini, od stvarnog je javnog interesa boriti se protiv njene stalne težnje za uzurpacijom javne sfere. (A jednako tako “privatna inicijativa” koja ima protuautoritarne namjere ne može biti u neskladu s javnim interesom. Od prioritnog je javnog interesa da nam nitko ne nameće javni interes koji to nije, što uvijek čine institucionalne tvrđave moći. Dalo bi se, držim, raspravljati čak i o tome koliko je “javni interes” terminski sročeni tako da olakša manipulaciju, te zapriječi primisli o neposrednijim oblicima iskazivanja kolektivne volje, recimo kroz solidarno zajedništvo.)

Od nekih me liberalnih mantri znaju spopadati ospice, no priznajem da mi sasvim prija ona o državi koju valja razumjeti kao sluškinju prema kojoj ne trebamo imati nikakvih drugih obaveza izuzev izdvajanja novca za to da bi nas mogla služiti, a besplatno obrazovanje jedna je od takvih (plaćenih!) usluga. Iskakanje države izvan uslužne djelatnosti, njeno ideološko osnaživanje, provala “kreativnosti” i inicijative odozgo prema dole, obično je prvi korak na putu ka tiraniji, u pravilu obrazložen najboljim namjerama. Koliko god bila izlizana, u istu bi

svrhu mogla poslužiti i ona (sasma liberalna) parola o tome kako institucije trebaju služiti pojedincima, a ne obratno.

Nije neophodno da se Ilić pita od čega se sastoji lična autonomija i u kojim se sferama ona ostvaruje (“političkoj, ekonomskoj, kulturnoj?”), jer je teren zadan u početnome tekstu: Da li ljudsko zdravlje – čija će se zaštita apsolvirati kroz *obavezni* nastavni program, dok ne stekne odgovarajuće ideološke konotacije – pripada javnome interesu ili ličnoj autonomiji? Dilema je bez sumnje delikatna, jer vabi na potvrdno klimanje glavom uz obje ponuđene solucije, no istovremeno u konkretnome ukazanju i vrlo osobna, te ću ja punim liberalnim plućima, propisno zagađenim nikotinom, bez krzmanja odaslati odgovor: Do smrti ću se boriti protiv toga da se uz korištenje tzv. javnog interesa kriminalizira moje pravo na užitak samouništenja, dok god time ne ugrožavam nikoga drugog!

Ministar obrazovanja Hrvatske čak drži misu o nacionalnom zdravlju, od čega se meni nagonski bljuje, što znači da državni službenik destabilizira moje zdravstveno stanje, a da ne spominjemo kako su u našim školama književnost ili povijest predmeti koji odavno ne služe obrazovanju, nego također nacionalnom zdravlju u njegovoj duhovnoj domeni. Što činiti s Jovanovićevim “seksualnim odgojem”? Je li sigurna i kvalitetna kopulacija stvar javnoga interesa ili osobne autonomije?

Mogu to postaviti i ovako: jedini način podrške prisutnosti države u sferi obrazovanja jeste da je bez prestanka sprječavamo u tome da preko obrazovanja („javnog interesa”) prodiere u zonu privatnosti s namjerom da osobnu autonomiju temeljito skrcka i prinese je kao žr-

tvu pod oltar javnoga dobra. No tada bi u ličnoj autonomiji valjalo vidjeti i nešto drugo osim potencijalne opasnosti, te je prestati koristiti kao drugi naziv za neodgovornost.

Budući da sve to savršeno razumije, Ilić točno uočava rascjep u mojoj rečenici: “Nije li sumnjiva država koja svojoj omladini ne osigurava besplatno obrazovanje, ali joj jamči prinudan odgoj?” te smatra da bi ona, iz ugla iz kojeg pišem, morala glasiti: “Nije li najsumnjivija ona država koja svojoj omladini daje besplatno obrazovanje?” Želio bih ga uvjeriti da rascjep doista postoji, da je čak namjerno načinjen, ali da pukotina nije toliko duboka kao što se njemu čini, uz uvjet da ne stavljamo znak jednakosti ni između obrazovanja i odgoja, ni između besplatnog i obaveznog, to jest između mogućnosti i prisile.

I tako, naravno, upadam u zamku koju je Ilić vješto postavio, jer ne mogu izbjeći za mene nezgodno pitanje: Treba li pohađanje osnovne škole biti obavezno? Skrušeno priznajem da nemam kategoričan i jednodimenzionalan odgovor, no dajem do znanja – uz rizik da me moj prijatelj izmasakrira, vjerojatno s punim pravom – kako me intuicija i vršci nerava pakosno guraju u to da kažem “ne”. Pogotovo kada se radi o školama kakve danas imamo, iz čijih se učinaka dade zaključiti kako prosječna dužina školovanja i količina općeg primitivizma nisu parametri koji putuju u različitim smjerovima. Osim svega, društveni dogovor prema kojemu građanstvo mlađe od 18 godina, poglavito ono do 15, treba biti lišeno slobodne volje, nije mi ni najmanje simpatičan.

Već skoro tri desetljeća jednog svog literarnog junaka prinudno držim u trećem razredu

osnovne škole kako bi bio što bliže sustavu organizirane torture i prenio nam iskustva iz prve ruke. Dok gledam kako se taj literarni subjekt zlopiti, a ipak zbog viška ljubavi prema osobnoj slobodi odbija priliku za prilikom da usvoji nametnuto gradivo i postane konstruktivni član zajednice, pomislim: da, ima i dobrih liberala.

[Peščanik.net, 23. 7. 2012.]



Michael Apple.